

Waarom wel paardrijden en niet zebrazitten

Przewalskipaarden komen van oorsprong voor op de Mongoolse steppe.

EEN KAT temmen? Katten zijn per definitie niet te temmen! Misschien zijn ze daar wel te lui voor. De kat is getemd als het hem uitkomt. Ja, als ze iets van me willen of er zelf voor kiezen, dan zijn het net kinderen. Zoals ze in je armen kunnen liggen: totale overgave!

Mensen die zelf een kat hebben zullen deze spontane reactie van een kattenliefhebber zonder twijfel herkennen. De kat gaat min of meer zijn eigen gang. Dat hij toch bij huis blijft heeft vooral te maken met zijn behoefte aan een vaste woonplek; de huiskat is een territoriaal dier. Een kat heeft veel voordelen van het wonen bij mensen. Waar mensen wonen, daar zijn ook de prooien van de kat: muizen en ratten. Daarnaast krijgt hij een thuis, warmte, genegenheid en vindt hij bij de mens weerklank voor zijn speelsheid.

Ook de mens heeft voordeel bij het samenwonen met een kat. Het is prettig een warm en aibaar dier te verzorgen. Bovendien houdt de kat zijn huis vrij van ongedierte. Maar is de kat nu wel of geen huisdier? Je zou kunnen zeggen dat de kat vooral een 'samenlevingsverband' heeft met de mens. Het is niet echt een gedomesticeerd dier dat overheerst wordt door de mens.

'Samen leven' of 'samenleven'

Al eeuwen lang delen mens en dier hun leefruimte. Ze leven in een soort evenwicht. De mens leefde ooit van de jacht en het verzamelen van eetbare planten en vruchten. De dieren waar de mens jacht op maakte zorgden wel dat ze op voldoende afstand bleven om niet door een speer te worden geraakt. Maar dieren waren niet alleen jachtbuit. Waarschijnlijk vonden mensen tijdens de jacht en het verzamelen van planten wel eens jonge dieren. Mogelijk hebben mensen die dieren meegenomen en – al dan niet met succes – als gezelschapsdier bij zich gehouden. Archeologische vondsten bewijzen dat mensen al 14.000 jaar geleden honden hielden als een soort gezelschapsdier. Zo werd de hond in Europa, het Nabije Oosten en Amerika een gedomesticeerd dier. Het houden van andere huisdieren ontstond pas veel later in Azië, in het gedeelte dat we de Vruchtbare Halve Maan noemen (een boog van het huidige Israël en Syrië, via Irak tot Iran).

De eerste nederzettingen

Uit archeologische vondsten in Palestina (het huidige Israël en omgeving) kun je afleiden dat aan het einde van de laatste ijstijd, zo'n 10.000 jaar terug, de jager-verzamelaars begonnen met het

Deze nederzetting op het eiland Papa Westray (Orkneyeilanden) uit 3500 v.Chr., geldt als de oudste overgebleven nederzetting uit de steentijd in Noord-Europa.

georganiseerd oogsten van wilde granen. Die granen moesten worden opgeslagen. Op die manier ontstonden seizoensgebonden nederzettingen met een graanopslag, want zowel voor het oogsten als voor het bewaken van de voorraad was het handiger om als groep te opereren. Granen zijn een goede en gezonde voedingsbron. Met meer graan op het menu en ook meer rust in het leefpatroon, nam de bevolking in aantal toe. Dit betekende dat

er meer voedsel moest komen. Daar werd een oplossing voor gevonden: men ging zelf graan verbouwen.

Opgravingen laten zien

dat mensen in bepaalde gebieden zo'n 9.000 jaar geleden voor het eerst gewassen ging verbouwen. De kleine nederzettingen maakten plaats voor grotere, die nu ook permanent werden bewoond.

Die eerste 'dorpen' hadden invloed op het wild

dat in de buurt leefde. Er moesten meer mensen gevoed worden, dus de omliggende velden werden groter. Daarmee nam de druk op de jachtgebieden rond de nederzettingen toe: men moest verder weg om wild te vangen. Dieren die het voedsel op de velden 'stalen' werden afgemaakt of weggejaagd. Dat zorgde ervoor dat veel dieren uit de buurt van al die mensen bleven. Andere diersoorten hadden er juist voordeel bij om dicht bij de mens te blijven. Ratten en muizen hadden al snel ontdekt dat er bij die mensen wat te halen viel! Afval en graanvoorraden waren een voor de hand liggende bron van voedsel. Ook voor grazers was een veld vol gewassen een buitenkansje. Het loonde dan ook de moeite steeds dicht bij de mensen te komen, ondanks de verhoogde 'pakkans'.

Overleven dankzij mensen

Dicht bij mensen verblijven kan dus voordelen hebben voor bepaalde diersoorten. Misschien hebben sommige diersoorten zich zelfs 'laten domesticeren' omdat ze alleen als huisdier kans zagen te overleven. In Amerika bijvoorbeeld, was het paard 8.000 jaar geleden waarschijnlijk zo goed als uitgestorven. Ook in Europa en Azië nam het aantal wilde paarden snel af, maar toen het paard eenmaal huisdier was geworden, nam hun aantal weer toe. Nu komt het paard overal op de wereld voor. De domesticatie van het paard is dus een succes te noemen; een succes voor het paard wel te verstaan.

De paarden die in Amerika in het wild leven, de mustangs, worden vaak gezien als de laatste 'wilde paarden'. Eigenlijk zijn het afstammelingen van de paarden die aan het eind van de vijftiende eeuw met de Spanjaarden meekwamen naar Amerika. Zij stammen dus af van ontsnapte of verlaten gedomesticeerde paarden die weer in het wild zijn gaan leven.

De laatste echt wilde paardensoort is de przewalski. Die zou waarschijnlijk zijn uitgestorven

Zonder reddingsprogramma zou de przewalski zijn uitgestorven

als de mens aan het begin van de twintigste eeuw geen reddingsprogramma had opgezet. Een deel van de steeds kleiner wordende kuddes werd ondergebracht in dierentuinen en wildparken. Fokprogramma's zorgden er voor dat hun aantal weer toenam. Zo konden er weer przewalskipaarden worden uitgezet in de wildparken van Mongolië, waar ze vandaan kwamen.

Gezelschap wordt makkelijke hap

Hoe en waarom domesticatie precies begon, dat blijft voor een deel theorie. Laten we ervan uitgaan dat domesticatie is begonnen als een soort samenlevingsverband tussen bepaalde diersoorten en de mens. De mens was al gewend om naast de hond ook andere kleine dieren als gezelschapsdier te houden zoals hagedissen, konijnen, ganzen, schildpadden en bizonkalveren. Toen de mens niet meer rondtrok was het handig om die dieren achter een afrastering te zetten en bij huis te houden. De dieren werden ook een bron van voedsel. Dat was een groot voordeel omdat het wild steeds verder wegtrok en de vraag naar vlees in de nederzetting groter werd. Bovendien werden de dieren nuttig als leverancier van kleding of materiaal voor gebruiksvoorwerpen.

Tam

'Wil je me tam maken', vroeg de vos. 'Wat is tam?' vroeg het prinsje. 'Tam betekent verbonden', zei de vos. 'Je moet véél geduld hebben. Kijk, je gaat eerst een eindje van me af in het gras

zitten. Ik bekijk je eens tersluiks en jij zegt niets. Woorden geven alleen maar misverstand. Maar je kunt iedere dag een beetje dichterbij komen zitten...en het is beter als je iedere dag op

dezelfde tijd komt...dan weet ik wanneer ik mijn hart moet klaarmaken.'

Uit *De kleine prins* van Antoine de Saint-Exupéry.

Sommige huisdieren bleken later ook nog in staat diensten te verlenen. Het rund en het paard waren goede trekkers, de ezel was een uitstekend lastdier. Toen men eenmaal het paard als rijdier ging gebruiken werden de grenzen pas echt verlegd. Op een paard kon je niet alleen grotere afstanden afleggen, ook oorlogsvoering werd naar een hoger plan getild door de inzet van paarden. Omgekeerd hadden ook de huisdieren hun voordelen, al was het maar omdat de mensen eten en bescherming boden.

VRAAG 1

In de tijd van de jager-verzamelaar betekende een dier vooral 'eten' en soms ook 'kleding' (het spreekwoordelijke berenvel). Domesticatie bracht meer producten onder handbereik. Welke?

Presentatie van trekpaarden op paleis Het Loo

Een passend huisdier

Niet alle dieren waar de mensen in het wild tegenaan liepen waren geschikt om tot huisdier te maken. Huisdieren moesten op de eerste plaats

hanteerbaar zijn. Zeker als dieren groter en sterker waren dan de mens, was het belangrijk dat de mens met dat dier kon communiceren. Nu waren veel grote dieren geen onbekenden voor de

jagers. Op jacht moesten zij hun prooi vaak lang observeren. Ze wisten waarschijnlijk dus ook dat dieren die van nature in kuddeverband leefden en gewend waren een leider te volgen, makkelijker accepteerden dat een mens de baas over hen ging spelen. Dieren die op zichzelf leefden bleken meestal niet zo volgzaam. Kuddedieren pasten zich dan ook gemakkelijk aan de gewoontes van de mens aan. Toch zijn er voldoende diersoorten die

wel een goede voedselbron zijn voor de mens en bovendien in kuddeverband leven, maar toch niet geschikt bleken voor domesticatie.

De eisen aan een huisdier

Naast volgzaam, moet een huisdier ook rustig zijn en niet bij het minste of geringste op de vlucht slaan. Dat is de reden waarom het niet lukt om bijvoorbeeld een gazelle of antilooop als huisdier te houden. Hun vluchtinstinct is zo sterk, dat ze voortdurend een manier zoeken om weg te kunnen rennen bij gevaar. Ze zullen nooit wennen aan een omheinde omgeving waaruit ze niet kunnen vluchten. Ze vinden er zelfs de rust niet om te eten. Kuddedieren die rustig van aard zijn, zoals schapen en runderen, en genoeg nemen met het voedsel dat voorhanden is, zijn makkelijker te hoeden.

Verder is het belangrijk dat jonge dieren er tegen kunnen om redelijk snel bij de moeder te worden weggehaald. Ze moeten kunnen wennen aan een nieuw dieet, een nieuwe omgeving en niet te gevoelig zijn voor infecties. In eerste instantie was dat belangrijk als het ouderdier op jacht was

Een dier kun je pas gedomesticeerd noemen als het zich ook in gevangenschap kan voortplanten

VRAAG 2

Bij natuurlijke selectie bepaalt 'Moeder Natuur' aan welke eigenschappen een soort zou moeten voldoen. Wie bepaalt dat bij de selectie van (landbouw)huisdieren?

Bizons leven nog in kuddes in Noord-Amerika, zoals hier in Riding Mountain National Park, Manitoba

Als je geen zebra kunt rijden, schilder je gewoon strepen op een ezel!

gedood en de jagers het jong meenamen naar de nederzetting om het daar op te voeden. Later werd het ook in de veeteelt de regel om jonge dieren vrij snel van het ouderdier te scheiden.

Tot slot moet een gedomesticeerd dier zich in gevangenschap kunnen voorplanten. Dit geeft tegelijkertijd het verschil aan tussen getemde dieren en gedomesticeerde dieren. Een dier is getemd als het zijn vrees voor mensen laat varen en het gezag van de mens erkent. Een dier kun je pas gedomesticeerd noemen als het zich ook in gevangenschap kan voortplanten. Dit is een beperking waar veel dierentuinen nog steeds mee worstelen. Tegelijk zijn veel dierentuindieren wel gedomesticeerd maar lang niet altijd tam.

Vreemde kostgangers

Er zijn genoeg voorbeelden van diersoorten die we niet tot de groep 'gangbare huisdieren' rekenen, maar die toch zijn getemd. Op afbeeldingen uit Egypte van 2.500 jaar voor Christus zie je cheeta's en gazellen als huisdier. Ook van de Mogoel keizer Akbar de Grote (1554 – 1605) was bekend dat hij

tamme cheeta's gebruikte bij de jacht. Olifanten worden al lange tijd door de mens als lastdier en circusedier gebruikt. Beroemd is het verhaal van generaal Hannibal uit Carthago, die met olifanten in zijn leger de Romeinen schrik aanjoeg. Maar de dieren die Hannibal (en anderen) gebruikte, werden als wilde dieren gevangen en vervolgens getemd. Een andere – helaas nog steeds veel toegepaste – praktijk was het doden van het ouderdier om het jong als huisdier groot te brengen. In al deze gevallen spreken we van getemde dieren en niet van gedomesticeerde dieren.

Waarom wel paardrijden en niet zebrazitten

Al met al zijn er nogal wat beperkende voorwaarden aan het houden van huisdieren. Het is dus niet verwonderlijk dat er uit die vele wilde diersoorten maar een paar soorten zijn gedomesticeerd. De belangrijkste uit de begintijden zijn hond, rund, schaap, geit, varken, paard en kip. Later volgden nog kameel, lama en kalkoen.

Toch is soms niet te verklaren waarom bepaalde diersoorten geen huisdier zijn geworden. Waarom hebben de oorspronkelijke bewoners van Amerika bijvoorbeeld nooit bergschapen gedomesticeerd? Deze dieren voldoen wel prima aan de voorwaarden voor domesticatie. Soms heeft dat een culturele reden. Misschien paste het niet in het leefpatroon van deze volken en verkozen ze de jacht boven de veeteelt.

Ook de zebra is nooit gedomesticeerd. Aan hun sociale gedrag kan dat niet liggen. Het gedrag van de Burchells zebra en de bergzebra lijkt op het kuddegedrag van paarden en dat van de Grévys zebra op het kuddegedrag van de ezel. Het is dus merkwaardig dat Afrikanen de zebra nooit als lastdier hebben gebruikt. Er zijn wetenschappers die vermoeden dat dit om culturele redenen is. Anderen zeggen dat het op toeval berust. Er waren al goede lastdieren, dus het loonde niet de moeite om zebra's tot huisdier te maken.

Zebra's zijn lastig

Niet iedereen is van mening dat je zebra's kunt domesticeren. Volgens de overlevering zijn zebra's ook lastig en onhandelbaar. Jack Cameron probeerde ooit om een viertal zebra's

die hij als veulen had getraind een rijtuig te laten trekken. Alleen hij kon met de dieren overweg, maar soms waren ze zelfs hem te veel. Dan waren ze alleen bezig met bijten en schoppen.

Aan het eind van de negentiende eeuw hebben Europeanen bij wijze van experiment geprobeerd Burchells zebra's als trekdier in te zetten. Men hoopte eigenlijk de muildieren te kunnen vervangen door zebra's, omdat die minder gevoelig waren voor een ziekte die onder muildieren heerste. Door het uitbreken van de Boerenoorlog kwam er een voortijdig einde aan de onderneming. Hoe dan ook, 'zebrazitten' heeft het nooit gehaald.

Steeds meer huisdieren

Na 1950 is het traditionele kleine clubje huisdier-soorten snel gegroeid. Er ontstond vooral vraag naar nieuwe hobbydieren zoals egels, boomkijkers en allerlei soorten slangen. De wet kende in eerste instantie nauwelijks beperkingen. Exotische dieren werden overal vandaan gehaald. De speciale voeding die bepaalde diersoorten nodig hebben – vóór die tijd nog een beperkende factor – was geen belemmering meer om exotische dieren als huisdier te houden. Slangen- of apenvoer haal je nu gewoon bij de dierenwinkel. Later werden er wel beperkingen opgelegd uit oogpunt van dierenwelzijn en behoud van soorten.

Daarnaast nam ook de vraag naar bijzondere, 'wilde producten' toe. Er kwamen boerderijen met

herten en struisvogels en in viskwekerijen waren allerlei nieuwe soorten te vinden. Door het bestuderen van het natuurlijk gedrag konden nieuwe boerderijdieren worden gemaakt.

Overleven dankzij domesticatie

Ook de dierentuinwereld maakte grote veranderingen door. In plaats van 'levende musea', met dieren in kleine hokjes, werden dierentuinen parken met zorg voor natuurlijke verblijven. Die verbeterde leefomstandigheden misten hun uitwerking op de dieren niet. Steeds meer soorten plantten zich in gevangenschap voort. Berichten over de geboorte van een jonge olifant, okapi of nijlpaard in de dierentuin waren ineens geen wereldnieuws meer. Daarnaast gingen veel dierentuinbeheerders het als hun taak zien een bijdrage te leveren aan het behoud van bedreigde soorten.

→ Niet alleen in Australië en Afrika, ook in Nederland beproeven boeren hun geluk bij de fok van struisvogels. Struisvogelbiefstuk geldt als delicatessen.

Door een zorgvuldig fokprogramma probeert men nu in veel dierentuinen juist zoveel mogelijk de oorspronkelijke eigenschappen van de soort te behouden. Domesticatie werd zo een manier om dieren ook in het wild te helpen overleven. Voor veel bedreigde diersoorten zijn stamboeken en internationale fokprogramma's opgezet. Dierentuinen wisselen ook individuen van die soorten uit, om de populatie zo sterk mogelijk te maken.

Door het bestuderen van het gedrag van het dier, nieuwe technieken op het gebied van voedselbereiding en aanpassing van de verblijven, gelden een aantal oude voorwaarden voor domesticatie niet meer. De enige harde voorwaarden die nu nog gelden zijn dat een diersoort bereid moet zijn zich in gevangenschap voort te planten en zijn vrees voor mensen kwijt moet raken.

Van wolf naar chihuahua

Door de eeuwen heen is er een ontwikkeling geweest in de relatie tussen mensen en een groot aantal diersoorten. Biologen spreken in dat geval van een co-evolutie. Toen dier en mens alleen hun leefomgeving deelden bestond de relatie uit een wederzijds vertrouwen. Na de domesticatie veranderde dat in controle van de mens over het huisdier. De invloeden van de mens waren niet gering. Langzamerhand veranderde het gehouden dier in uiterlijk en gedrag. Er ontstonden nieuwe soorten. De wolf werd hond. Dat gebeurde in eerste instantie vooral spontaan, omdat de gevangen dieren zich niet of nauwelijks meer voortplantten met hun wilde soortgenoten. Een vergelijkbaar fenomeen zie je wanneer een groep dieren wordt geïsoleerd op een eiland. Ook dan ontstaan vaak nieuwe soorten. Voor een veel groter deel werd dit ook veroorzaakt doordat de mens bij het fokken van de dieren selectie toepaste. Dieren die voor de mens gunstige eigenschappen hadden, werden vaker als ouderdier uitgekozen. Het schaap met de mooiste wol of het varken met het meeste vlees

kreeg de voorkeur. Zo werd de stoere hond uiteindelijk ook chihuahua.

Grenzen aan de domesticatie

Domesticatie betekent per definitie dat de mens dieren naar zijn hand zet. Je kunt je inmiddels ook met recht afvragen of dieren niet steeds meer worden uitgebuit door domesticatie. Houden we wel genoeg rekening met het natuurlijk leefpatroon van dieren en met hun welzijn?

Niet alle dieren hebben dezelfde wensen.

Konijnen hebben gezelschap nodig en zitten dus niet graag alleen in een hok.

Kippen en varkens

proppen we juist met teveel in één hok, met kanibalisme als gevolg. Ook fokkerij kan nadelig zijn voor het welzijn van dieren. Er zijn bijvoorbeeld koeien die zo zijn gefokt zijn dat ze alleen nog met een keizersnede hun kalf ter wereld kunnen brengen, de zogenoemde 'dikbil runderen'. Er bestaan ook katten met ademhalingsproblemen, alleen maar omdat wij een kat met een zo kort mogelijke neus 'mooi' vinden.

Moeder Natuur is minder aardig dan zij lijkt

Exotische huisdieren en de wet

De handel in exotische dieren is internationaal geregeld in het CITES-verdrag (*Convention on the International Trade in Endangered Species of wild flora and fauna*). Nederland is één van de 180 landen

die dit verdrag hebben ondertekend. Bij het CITES-verdrag zitten drie lijsten met plant- en diersoorten. 'Annex-I' bevat bedreigde soorten die onder geen beding mogen worden verhandeld. Bijvoorbeeld apen

staan op Annex-I. Op Annex-II staan soorten die onder voorwaarde mogen worden verhandeld, zoals sommige soorten krokodillen. Op Annex-III staan de soorten waarin vrije handel is toegestaan.

In de intensieve veehouderij worden de dieren aan ons zicht onttrokken.

Sinds de tweede helft van de vorige eeuw worden de dieren die ons voedsel produceren meer en meer aan het zicht onttrokken. Tegelijk komen er steeds meer groepen in de samenleving die dierenwelzijn onder onze aandacht brengen. Het ziet ernaar uit dat dit onderwerp steeds belangrijker wordt. Dit heeft tot gevolg dat er nu meer onderzoek wordt gedaan naar het natuurlijk gedrag van diersoorten en wat dat betekent voor de manier waarop ze worden gehouden. Maar de belangen van mens en dier botsen nog wel eens. Bijvoorbeeld de ruimte die een dier nodig heeft kost de boer – en dus de consument – geld. In hoeverre zijn we als mensen bereid de prijs daarvoor te betalen? Soms verzinnen we een alternatief. Om het probleem van bijvoorbeeld kannibalisme onder varkens te verminderen, proberen we minder agressieve dieren te fokken. Er is nog een lange

weg te gaan voordat dieren die onze voedselproducenten zijn weer als levende wezens met een eigen aard deel van onze samenleving uitmaken.

Tegelijk zullen wij nooit precies weten hoe ‘slecht’ of hoe ‘goed’ het dier zijn gevangenschap beleeft. De vrije natuur is immers ook minder aardig dan zij lijkt. Sommige activisten menen het welzijn van gedomesticeerde proefdieren of pelsdieren te helpen, door ze los te laten. In plaats van verzorgd te worden, moeten ze zich plotseling zien te redden in de vrije natuur. Dat betekent meestal een langzame dood van honger en ontbering.

Natuurlijke selectie wordt menselijke selectie

Waar de jager-verzamelaar zich 12.000 jaar terug begon af te vragen welke dieren geschikt waren voor domesticatie, vragen wij ons nu vooral af hoe ver je mag gaan met die domesticatie. Welk

dier kan zich nog onttrekken aan de invloed van de mens? De scheiding tussen gedomesticeerd en wild wordt steeds minder scherp, want onze invloed op de wilde natuur wordt steeds groter. Of het nu is door ontbossing, monocultuur of de uitbreiding van stedelijke gebieden. Onze invloed op het milieu is een ernstige bedreiging voor het leefgebied van veel diersoorten.

Darwin ontdekte in de negentiende eeuw dat soorten veranderen, doordat ze zich aanpassen aan een nieuwe situatie of leefomgeving. Dat noemde hij natuurlijke selectie. Door toedoen van de mens is er steeds minder natuur. Je kunt je dus afvragen of natuurlijke selectie niet steeds meer wordt vervangen door menselijke selectie, in welke vorm dan ook. Er is geen weg terug: de invloed van de mens op diersoorten is onomkeerbaar.

Dit legt een grote verantwoordelijkheid op ons. Bepaalde diersoorten die in het wild leven zijn steeds meer op de mens aangewezen voor hun overlevingskansen. Ook van de gedomesticeerde diersoorten is de oorspronkelijke soort meestal al lang en breed uitgestorven. Van veel huisdieren bestonden in verschillende streken nog verschillende rassen, met verschillende eigenschappen en verschillende gebruiksdoelen. Die streekassen zorgden dus nog voor de nodige genetische variatie. Ook verschillen in klimaat en vegetatie zorgen voor variatie binnen soorten. Nu dreigen door de wereldwijde inzet van alleen nog de beste presterende dieren veel streekassen verloren te gaan. Dat is dus een verlies aan variatie in eigenschappen en daarmee een regelrechte bedreiging voor de soort.

Denken als in een dierentuin

Dierentuinen doen hun best om bij fokprogramma's zoveel mogelijk variatie in oorspronkelijke eigenschappen te behouden van wilde dieren die met uitsterven worden bedreigd. Het zou goed zijn

wanneer we ook bij de fok van gewone huisdieren meer gaan denken als een dierentuinmanager. Het is eigenlijk heel vreemd dat we juist de variatie in dieren waarvan we afhankelijk zijn voor ons voedsel, zomaar geruisloos laten verdwijnen. Selecteren op eigenschappen die op dit moment gunstig lijken, zoals snelle groei of meer melk is alleen verantwoord als er genoeg dieren overblijven met andere eigenschappen. Tussen die andere eigenschappen kunnen immers op een goeie dag nuttige trekken zitten. Maar wie is intussen bereid om die rassen te houden die in de waan van de dag de selectie niet hebben gehaald? In de volgende hoofdstukken wordt die vraag op zijn minst voor een deel beantwoord.

Door ontbossing, zoals hier op Borneo, drukt de mens ook een stempel op de 'natuurlijke' selectie.

VRAAG 3

Door fokkerij zijn bepaalde huisdierrassen aangepast aan de eisen van de omgeving. Schotse hooglanders hebben bijvoorbeeld een dikke, warme vacht. Wat zou een typisch kenmerk zijn van een heideschaap?